

homines qui opera Dei, capti eorum magnificentia, deos putaverunt, esse inexcusabiles; quia eadem rationis facultate, qua hunc mundum inquisitionis suae obiectum et velut scopum fecerunt, facilius poterant ex universi consideratione universi dominum invenire: «iterum autem nec his debet ignosci; si enim tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum (*στοχασσθαι τὸν αἰώνα*); quomodo huius dominum non facilius invenerunt» (*περὶ τοῦ θεοῦ*, 1, 18).

II. Duplicem ordinem in hoc universo Scripturae proponunt, ex cuius consideratione humana ratio Deum existentem cognoscat, *physicum* et *historicum*.

1° Totum ordinem physicum exhiberi tamquam luculentam Dei manifestationem ad animam rationalem, ex superioribus satis constat. Animadversione autem dignus est modus diversus, quo duplex elementum logicum, si ita loqui fas est, utrumque necessarium ad ascensionem mentis a creaturis in Deum, in Scripturis proponitur. Evidentiam imperfectionis creaturae, ex qua formaliter intelligitur ut creatura et ens ab alio, tamquam fundamentum supponunt. In eo declarat sacer scriptor libri Sapientiae perversionem rationis naturalis, quod homines non intellexerunt, « bona quae videntur » esse μη ὄντα, ut inde intelligerent τον δύναται; quod non intellexerunt opera formaliter ut opera, ac pulchritudinem et virtutem eorum deficientem, ut inde colligerent pulchritudinem et potentiam primigeniam, exemplarem ac creatricem (ο γαρ του καλλους γενεσιαρχης ἐκπισευ αὐτα). Ita et Paulus docet, « creaturam mundi » intelligi formaliter ut creaturam, seu ut id quod factum est, atque in hac formali intellectione *creaturae* esse logicum principium, ex quo ratio humana concludat et ascendat ad invisibilia Dei: « invisibilia eius a creatura mundi (ut a termino *a quo*) per ea quae facta sunt (τοις ποιημασι i. e. sub formali ratione rei effectae), intellecta conspiciuntur » (1).

pressius est θεωρεῖται, omnino parallelum cum texto Paulino νοοῦμενα καθορίζεται.

(1) Τα γαρ αόρτα αέτου ἀπὸ κτισεως κοσμου τοις ποιημάχαι νοούμενα καθορίζεται. Multi praesertim recentiores ἀπὸ κτισεως κοσμου accipiunt ut particulam temporis: inde a mundi conditione. Inter ipsos veteres

Elementum alterum est creaturarum perfectio, ex qua, quo plenius intelligitur, eo etiam clarissimus perfectiones causae cognoscuntur. « Coeli (sua magnificentia) enarrant gloriam Dei, et opera manuum eius (imperfectione sui, defectu perfectionis absolutae) annuntiat firmamentum », id est annuntiat se esse opus manuum eius. (1) Ps. XVIII. (XIX.) 2.

Ceterum ad aliquam saltem confusam intelligentiam existentiae Dei ex creaturis hauriendam, ne opus quidem esse distincta, subtili, et philosophica inquisitione in creaturarum perfectiones; sed considerationem etiam communem et obviam sufficere, Scripturae nos docent Sap. XIII. Verum de distinctione inter primam confusam et spontaneam notitiam Dei et inter cognitionem subsequentem expolitiorem in ipsis Scripturis indicatâ mox dicemus.

Interim ex Scripturis tenemus, quando de prima causa huius universi quaeritur *an sit*, proponi humanae rationi considerandam creaturarum imperfectionem ac limitationem; quando vero quaeritur de causa existente, *quid sit*, videmus proponi creaturarum pulchritudinem, ordinem, magnificantiam; consideratio utraque simul coniuncta integrum constituit existentiae Dei demonstrationem: « a magnitudine enim speciei et creaturae (formaliter ut creature) cognoscibiliter poterit creator horum videri » l. c. v. 5.

2º Historiam declarat s. Paulus tum Lystris Act. XIV. 16. 17; tum Athenis Act. XVII. 26. 28. velut testimonium Dei ad omnes gentes, ex quo potuissent et debuissent ipsum

non est omnium una sententia de sensu huius incisi. De rebus creatis tamquam termino *a quo* cognitionis, ut nos interpretamur, certe intellexerunt PP. graeci, Basilius ep. 235. al. 401. ad Amphil.; Nyssenus cont. Eunom. l. XII. p. 346; Chrysost. de diabolo tent. hom. II. n. 3; Theodoret. in h. l.; Cyrill. Alex. in Is. l. III. T. II. p. 515; et de Trin. dialog. IV. Opp. T. V. P. I. p. 527. Hanc interpretationem praferimus; neque tamen priorem improbamus. Qui vero cum Petro Lombardo l. dist. 3.; Pseudo-Anselmo (Hervaeo monacho Dolensi) in h. l.; et s. Bernardo de Consid. l. V. c. 1. intelligent incisum de ipso homine cognoscente (coll. Marc. XVI. 15.), certe improbabilia dicunt.

השנים מספרים כבוד-אל ומיעשה ידו מגיד הרקיע (1)

cognoscere (1). Distinguit autem Apostolus *a)* causas secundas ordinis physici, quarum actiones et effectus diriguntur a Deo provisore ad conservationem et beneficium hominum, sub qua ratione argumentum historicum cum cosmologico proxime cohaeret; *b)* distinguit historiam populorum, quae a divina providentia ita et in hunc finem dirigitur, ut possint gentes in totius historiae summa praeter elementum humanum cognoscere providentiam divinam. Dimisit quidem Deus in praeteritis generationibus omnes gentes ingredi vias suas; attamen *non sine testimonio* (*ἀμαρτυρον*) semet ipsum reliquit. Hoc autem testimonium ad omnes gentes dicitur Deus tulisse « benefaciens de coelo, dans pluvias.... implens cibo et laetitia corda nostra; » pariterque definiens statuta tempora (tum singulis gentibus et hominibus tum generi humano universo) et terminos habitationis eorum » (per providentiam in historia populorum) cf. Deut. XXXII. 8; Ecclesi. XVII. 15 (2).

(1) « Annuntiantes vobis ab his vanis converti ad Deum vivum, qui fecit coelum et terram et mare, et omnia quae in eis sunt; qui in praeteritis generationibus dimisit omnes gentes ingredi vias suas (*ἵασε πορευεθαι της ὁδοις αὐτων, via* in Scripturis saepissime idem significat ac *religio*; gentes ipsae elegerunt has suas, non Dei vias; Deus permisi?). Et quidem (*κατογέ, attamen, nihilominus*) *non sine testimonio* (*οὐδὲ ἀμαρτυρον*) semet ipsum reliquit benefaciens de coelo (ad *suum testimonium*), *dans pluvias et tempora fructifera, implens cibo et laetitia corda nostra* » Act. XIV.

« Deus qui fecit mundum, et omnia quae in eo sunt, hic coeli et terrae cum sit Dominus, non in manufactis templis habitat, nec manibus humanis colitur indigens aliquo, cum ipse det omnibus vitam et inspirationem (*ζωὴν καὶ πνοὴν*) et omnia: fecitque ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terrae definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum, querere Deum si forte attrahent eum, aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum (*όρισας προστεταγμένους κακίους καὶ τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας αὐτῶν ζητεῖν τὸν κυρίον, εἰ ἀρχὴ ψηλαφησειν αὐτὸν καὶ εὑρειν κακοὺς οὐ μακρὰν ἀπὸ ἑνὸς ἐκκεντοῦ ἡμῶν ὑπαρχοντα*). In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt: ipsius enim et genus sumus » (*τοι γαρ καὶ γενος ἐσμεν* Aratus in Phaenomen. v. 5.) Act. XVII.

(2) Istos terminos habitationis eorum pntamus intelligendos esse terminos locorum et terrarum distinctarum, quae a divina providentia

Hanc duplcam providentiam ad « genus hominum super universam faciem terrae » dispositum, « ut quaererent Deum, si forte attrahent eum aut inveniant » (*εἰ ἀρχὴ ψηλαφησειν αὐτῶν καὶ εὑρειν*). Postremo *c)* distinguit Apostolus beneficia Dei continua ac providentiam in directione hominum singulorum: « non longe est ab unoquoque nostrum; in ipso enim vivimus, movemur et sumus. » His ipsis verbis hacque providentiae in singulos descriptione Paulus confirmat et declarat, eas esse humanae naturae ad Deum relationes eamque a Deo dependentiam, ut hominibus rationis usum adeptis primum quidem obscura et confusa notitia supremi numinis velut sponte et necessario oboriatur; ut deinde hac praecognitione supposita quaerant Deum et Dei cognitionem magis explicitam, per quam ex consideratione beneficiorum tum communium tum particularium eum attrahere et invenire possunt.

Primam illam sponte obortam et obscuram cognitionem, quam Patres non immerito « naturae insitam » appellant sensu a nobis inferius declarando, et ex qua velut ex praecognitione spontanea est rationalis animae impulsus, ut diligentius quaerat mundi ac sui auctorem ideamque expoliat, sanctus Apostolus clarissime indicat et distinguit a cognitione expoliatore; docet enim facta divina ad hoc ordinari, et ex ipsis illis factis consequi per se impulsu (1), ut homines quaerant Deum, in quo impulsu ad inquisitionem Dei necessario iam continetur confusa aliqua et primordialis notitia Dei: « fecit Deus ex uno omne genus ho-

singulis gentibus assignantur; neque id refelli inde potest, quod Paulus iam dixerat, hos terminos locales esse « universam faciem terrae »; illie enim de genere humano in communi seu potius de omnibus populis (*πᾶν ἔθνος*) simul computatis, hic vero de gentibus singulis sermo habetur. Ceterum id quod nos demonstramus, Apostolum ad effectus divinae providentiae appellare ut *ad testimonium Dei de seipso*, aequi sibi constabit, etiamsi *τὰς ὁροθεσίας τῆς κατοικίας* eum nonnullis interpretibus (cf. cl. P. Patritium in h. 1.) intelligas de tempore, quod a Deo determinatum sit ad inhabitandum super faciem terrae.

(1) Vide Athenagoram in legat. pro Christian. n. 7. Ἐπεβάλον στοχαστικῶς κινηθεῖτε μεν... ὅπο της αὐτοῦ φυγῆς ἐκαστος ζητησαι, εἰ δύνατος εὑρειν.

minum inhabitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum, quaerere Deum. » In hac autem inquisitione potest et deberet homo conceptum primitivum excolere; potest vero etiam suā culpā eandem primitivam ideam Dei applicare ad obiecta quae Deus non sunt, atque ita eam pervertere. Non ergo necessario ex eo, quod homo quaerit quomodocumque Deum, consequens est, ut attrahent et inveniant: « si forte attrahent eum et inveniant » Act. XVII. 27. Eadem prorsus distinctio inter primam spontaneam sed confusam notitiam Dei ex creaturarum consideratione ortam, et inter distinctiorem cognitionem veri Dei exhibetur Sap. XIII. 6. sq. « Et hi fortasse errant *Deum quaerentes et volentes invenire*. Et enim cum in operibus illius conversentur, *inquirunt*; et persuasum habent, quoniam bona sunt quae videntur. Iterum autem nec his debet ignosci; si enim tantum potuerunt scire, ut possent aestimare saeculum, quomodo huius Dominum non facilius invenerunt? »

Hinc apparet, quomodo idea alicuius divinitatis existentis sit communis omnibus gentibus et velut inexterminabilis, simul vero sincerae notionis Dei perversio tam late pateat; apparet etiam, quare vetustissimi doctores Tertullianus, Minutius Felix, Cyprianus, Arnobius pro existentia Dei appellaverint ad testimonium « animae simplicis, de trivio, non scholis eruditae, sed qualem natura formavit; » nam « ēt naturā pleraque suggeruntur quasi de publico sensu, quo animam Deus dotare dignatus est. Hunc nacta philosophia (abusu) ad gloriam propriae artis inflavit » Tertull. de anima c. 2.

III. Dei existentiam et perfectiones ex creaturis intelligendi facultas et, si alia desint praesidia, officium est ita, ut ex hac naturali manifestatione et naturali testimonio edocti homines Deum non colentes sint « inexcusabiles » ἀναπολογητοι Rom. I. 20; ut eis, etiamsi quaerant Deum, si eum tamen non attrahent et inveniant, « ignosci non debeat» sintque οὐδὲ συγγνωστοι, sint « infelices et inter mortuos spes illorum, » sint « omnes vani natura » Sap. XIII. 1. 8. 10. Hunc porro Deum in naturalibus manifestationi-

bus « a creatura mundi ex iis quae facta sunt » cognoscendum, esse verum Deum ac vivum eundem, qui etiam manifestationibus supernaturalibus se revelavit, ex locis omnibus est luctuositissimum; neque enim in allatis Scripturæ locis alia quam Dei veri et vivi cognitio laudatur et ignoratio condemnatur.

THESS III.

Rationalis cognitio legis naturae ab Apostolo gentibus asserta includit ac demonstrat rationalem cognitionem Dei supremi legislatoris.

« Paulus Apostolus diserte docet, legem moralem absolute obligantem esse cognoscibilem et cognitam a gentibus per vires rationis circa positivam eiusdem legis revelationem; in qua ipsa rationali cognitione obligationis supponitur et includitur pari omnino modo rationalis cognoscibilitas ac cognitio Dei circa positivam de existentia Dei traditam et susceptam revelationem; quamvis aliqua saltem confusa notitia Dei sit ordine prior prae distincta cognitione obligationis moralis. »

Cardo rei in eo vertitur, ut ex doctrina Apostoli ac proinde ex revelato verbo Dei demonstretur moralis obligationis seu obligantis legis naturae cognitio possibilis ex viribus rationis, quin haec cognitio praesupponat revelationem positivam, ex qua hauriatur vel cui innaturatur. Hoc posito deinde consequitur seu potius in hoc ipso includitur, etiam cognitionem aliquam existentiae Dei posse esse mere rationalem et non fundatam in revelatione positivâ, quia obligationis moralis cognitio essentialiter includens aliquam notitiam Dei non potest esse ex viribus rationis circa revelationem, quin eodem modo se habeat notitia Dei instar fundamenti essentialiter inclusa in ipsa cognitione obligationis moralis. Alia est magis philosophica quam theologica quaestio de nexu logico inter cognitionem utramque, utrum cognitio legis sit ordine prior, ex qua perveniat ad notitiam Dei; an vero solum ex viribus rationis ad cognoscendam legem, quas Apostolus docet, inferatur debere etiam esse vires rationis eiusdem ad cognoscendum Deum, quia cognitio legis sine cognitione Dei non subsistit. Sunt ergo tres theses partes.